

Міністерство освіти й науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Природничо-економічний факультет
Кафедра географії та методики її викладання

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

на тему:

«ГЕОМОРФОЛОГІЧНА БУДОВА РІЧКИ СЛУЧ»

Виконала: здобувачка освіти 2 курсу,
групи Geo1-M23z
спеціальності 014 Середня освіта (Географія)
за освітньо-професійною програмою
Середня освіта (Географія)
ПШЕТАКОВСЬКА Анастасія Володимирівна

Керівник:
Гарбар В. В., кандидат географічних наук

Рецензент:
Чернюк Г. В., кандидат географічних наук

Кам'янець-Подільський 2024 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ГЕОМОРФОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ.....	5
1.1. Поняттєво-термінологічний апарат.....	5
1.2. Історичні аспекти досліджень р. Случ.....	7
1.3. Методологія та методика досліджень.....	10
1.4. Охорона праці та безпека в надзвичайних ситуаціях.....	12
РОЗДІЛ 2. ПРИРОДНО-ГЕОГРАФІЧНІ УМОВИ БАСЕЙНУ РІЧКИ СЛУЧ.....	15
2.1. Загальна географічна характеристика території дослідження....	15
2.2. Тектонічна будова.....	23
2.3. Геологічна будова та стратиграфія.....	26
РОЗДІЛ 3. ГЕОМОРФОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА РІЧКИ СЛУЧ..	35
3.1. Морфологічні особливості русла річки	35
3.2. Морфодинаміка русла	49
3.3. Сучасні геоморфологічні процеси.....	59
РОЗДІЛ 4. АНТРОПОГЕННА ТРАНСФОРМАЦІЯ РУСЛА ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ЙОГО СТАБІЛІЗАЦІЇ	64
4.1. Антропогенні зміни в басейні р. Случ.....	64
4.2. Пропозиції щодо збереження річкових ландшафтів.....	64
РОЗДІЛ 5. ВПРОВАДЖЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ В ОСВІТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....	69
ВИСНОВКИ.....	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	74
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Актуальність теми. Геоморфологія річкових долин є одним із ключових аспектів розуміння формування рельєфу, процесів водно-льодовикової та алювіальної діяльності, а також зміни природних умов в історичному минулому. Річка Случ є однією із найважливіших водних артерій заходу України, яка протікає територією Житомирської, Рівненської та Хмельницької областей та має складний гідрологічний і геоморфологічний режим, оскільки її басейн охоплює різні геологічні структури та рельєфні формації. Особливу увагу в даній роботі приділено дослідженню терасових комплексів, динаміці річкового русла, а також ерозійним і акумулятивним процесам, які значною мірою впливають на формування місцевих ландшафтів і розвиток навколишньої екосистеми.

Детальні географо-геоморфологічні дослідження західної частини України проводили К. І. Геренчук, П. А. Тутковський, С. С. Соболев, М. Д. Половинка, В. І. Попов, І. С. Пеленський, П. М. Цись та інші. Їхні праці заклали наукову базу для вивчення рельєфу та геоморфологічних процесів, що дозволило детально зрозуміти особливості формування рельєфу різних територій, та басейну р. Случ зокрема. Дослідження геоморфології річки Случ є важливими як для розширення наукових знань у галузі фізичної географії, так і для розробки практичних рекомендацій щодо використання природних ресурсів та захисту річкових екосистем.

Мета і завдання дослідження. Мета досліджень – висвітлити геоморфологічні особливості річки Случ, та визначити фактори, що впливають на формування її річкової долини.

Для досягнення мети було сформовано такі *завдання*:

- проаналізувати відповідні теоретико-методологічні підходи та історичні аспекти досліджень геоморфологічної будови річок;
- охарактеризувати природно-географічні умови басейну річки Случ;
- встановити геоморфологічні особливості русла річки Случ, його

морфодинаміку та сучасні рельєфоформуючі процеси;

- визначити головні тенденції антропогенної трансформації русла річки Случ та розробити рекомендації, щодо його стабілізації.

Об'єкт дослідження – річка Случ.

Предмет дослідження – особливості геоморфологічної будови річки Случ.

Методи дослідження. У ході досліджень ми використовували широкий спектр як загальногеографічних, так і спеціальних методів. Зокрема, статистичний, математичний, польових спостережень, порівняльно-географічний, систематизації, групування, а також графічний, картографічний. Серед спеціальних методів були застосовані методи просторового аналізу, типізації та картографічного моделювання, що дало змогу значно розширити можливості дослідження.

При зборі первинних матеріалів нами була опрацьована велика кількість різноманітних джерел інформації, що включали монографії, наукові статті, фондові матеріали, наукові збірники, підготовлені обласними та районними установами, а також значний обсяг картографічних матеріалів, які дозволили глибше аналізувати досліджувані процеси

Структура та обсяг роботи. Дипломна робота передбачає наявність вступу, чотирьох розділів, висновків та списку використаних джерел (67 найменувань) та додатків. Робота проілюстрована 12 рисунками, Загальний обсяг роботи – 78 сторінок.

ВИСНОВКИ

У ході дослідження, нами було проаналізовано картографічні та фотоматеріали, наукову літературу з геології, геоморфології та гідрології, а також статті сучасних дослідників руслових процесів. За результатами проведених досліджень, можемо зробити наступні висновки:

1. Тектонічно досліджувана територія розташована на стику Українського щита та Волино-Подільської плити. Український щит представлений стародавніми відкладами кристалічних порід, зокрема раньопротерозойськими гранітоїдами. Волино-Подільська плита має складнішу будову; її фундамент лежить глибше, на понад 2 км від сучасної поверхні.

У геологічному аспекті східна частина території, що належить до Українського щита, представлена кристалічними породами архею і протерозою. Волино-Подільська плита переважно покрита туринськими відкладами крейдового періоду та київським ярусом палеогену. Четвертинні відклади території дуже різноманітні, оскільки формувалися в різних палеогеографічних умовах. Найбільш поширеними четвертинними відкладеннями на Рівненському Поліссі є озерно-болотні, алювіальні, водно-льодовикові та льодовикові, що формують основний рельєф низовини.

2. Серед рельєфних форм території переважають льодовикові, флювіальні, еолові та денудаційні комплекси. З огляду на тектоніку, геологію, четвертинні відклади, рельєф і геоморфологічні процеси Рівненське Полісся поділяється на такі морфоструктури: Український щит, Волино-Подільська плита, Поліська морфоструктура і Турівська депресія.

Долину річки Случ можна умовно розділити на дві ділянки: перша з високими берегами, вузькою заплавою та швидкою течією, друга – з коритоподібною формою, широким руслом і м'якими контурами, де річка активно меандрує і має численні притоки.

3. Основними геоморфологічними процесами в поліській частині долини Случі є заболочування, карстування, яркова та бокова ерозія, річкова акумуляція та утворення мікрозападин. Дослідження дозволило виокремити характерні особливості будови долини, класифікувати типи русел, руслових деформацій, а також форми меандр і розгалуження русел, проаналізувати умови їх формування. На дослідженій ділянці русла Случа виділено врізане, адаптоване та широкозаплавне русло з стрічково-грядовими або осередковими типами деформацій.

4. Серед форм русла найбільш поширені меандри – врізані, вільні та адаптовані, з типово сегментними меандрами, що переміщуються вздовж течії. На основі зібраних даних проведено класифікацію розгалужень русла за морфодинамікою, конфігурацією островів та ступенем розгалуженості. Виділено ділянки вторинного розгалуження та досліджено морфологічні рівні переходу осередків у острови.

Річка Случ є унікальним об'єктом для вивчення різноманітних типів руслових процесів та їхньої динаміки. Таке різноманіття форм рельєфу надає річці високої естетичної та пізнавальної цінності, що є перспективним для розвитку геотуризму. У межах подальших досліджень важливо глибше проаналізувати руслові процеси, спрогнозувати їх динаміку, вивчити вплив людської діяльності, паспортизувати цікаві форми рельєфу для геотуристичної мережі та обґрунтувати природоохоронні заходи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бакуменко С. В. Польові дослідження річки Случ: гідрологічні та геоморфологічні аспекти. – Полтава: Видавництво ПНТУ, 2015.
2. Барановський Д. Л. Особливості руслоформування в малих та середніх річках Полісся. // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Географічні науки», 2021.
3. Бахтигреев О. Є. Гідрологія річок України. – К.: Видавництво Академії наук, 1998.
4. Бойко А. І. Історія формування рельєфу басейну річки Случ. – К.: Видавництво КНУ, 2009.
5. Бондар М. А. Динаміка руслових процесів в умовах кліматичних змін на прикладі річки Случ. // Геоморфологічні дослідження, 2016.
6. Бондаренко В. Г. Річкові долини України: еволюція та сучасний стан. – К.: Наукова думка, 2009.
7. Бондаренко О. В. Геоморфологічні дослідження річкових долин України. – Київ: Наукова думка, 2012.
8. Василенко О. І. Моделювання геоморфологічних процесів у річкових долинах України. // Географічні дослідження України, 2018.
9. Гапонов О. В. Ерозійні процеси в річкових долинах України. – Дисертація, КНУ імені Тараса Шевченка, 2013.
10. Геоморфологічний атлас України. – К.: Географічний інститут, 2005.
11. Гідрологічні характеристики річок України. – К.: Держводгосп, 2011.
12. Глушко О. С. Геоморфологічні процеси у водозбірних басейнах північної частини України. // Екологія та природні ресурси, 2015.
13. Головченко І. А. Еволюція річкових систем Західної України. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2014.
14. Горбатюк О. В. Фактори, що впливають на формування річкових долин на Поліссі. // Український географічний журнал, 2018.
15. Гродзинський М. Д. Загальна геоморфологія. – К.: Либідь, 2002.

16. Демченко І. П. Геоморфологічна характеристика басейну річки Тетерів. // Український географічний журнал, 2011.
17. Державна служба статистики України – Офіційні дані щодо гідрографії та водних ресурсів України. Доступ: <https://www.ukrstat.gov.ua>
18. Діденко С. Г. Геоморфологічні особливості формування рельєфу в басейнах річок Західної України. // Екологічні та географічні дослідження, 2019.
19. Дмитрук О. О. Геоморфологічний аналіз річкових долин Полісся. // Вісник географічних наук, 2018.
20. Електронна бібліотека НАН України – Доступ до наукових публікацій з географії та геоморфології.
21. Жовтоног О. М. Ерозійні процеси в басейні річки Случ. // Український географічний журнал, 2014.
22. Іващенко Л. А. Геоморфологія Полісся та річкових систем регіону. – Монографія, Львівський національний університет, 2017.
23. Калинський О. П. Екологічні аспекти геоморфології річкових систем України. – К.: Академвидав, 2013.
24. Кириленко В. П. Дослідження флювіальних процесів та їхнього впливу на річкові системи України. // Вісник гідрології та географії, 2021.
2. Клименко В. Г. Антропогенний вплив на річкові системи України. – Харків: Видавництво ХНУ, 2010.
25. Климович І. М. Кліматичні зміни та їхній вплив на ерозійні процеси в басейні річки Прип'ять. – Вінниця: ВНТУ, 2020.
26. Коваленко М. І. Геоморфологічні процеси в умовах змін клімату: приклад річкових систем України. // Екологія довкілля, 2018.
27. Коваль Д. П. Геоморфологічний розвиток долини річки Горинь у пізньому плейстоцені та голоцені. – Харків: ХНУ, 2019.
28. Ковальчук В. І. Ерозійні процеси у басейні річки Случ. // Природничі дослідження, 2017.

29. Ковальчук С. В. Геоморфологічні процеси у Поліському регіоні. – Житомир: Житомирський державний університет, 2011.
30. Короленко П. С. Екологічний стан річки Случ та її вплив на прилеглі території. // Екологія довкілля, 2015.
31. Кравчук М. А. Геоморфологічні процеси в умовах мінливого клімату: приклад басейну річки Случ. – Полтава: ПНТУ, 2019.
32. Лисенко О. В. Геоморфологічні процеси та їхня роль у формуванні долини річки Случ. // Праці кафедри геоморфології, 2023.
33. Лукашенко Д. С. Геоморфологічні процеси в басейні річки Случ: особливості та динаміка. // Наукові записки з географії, 2013.
34. Ляпін В. Н. Ерозійні процеси у річкових долинах України. // Вісник географічних наук, 2012.
35. Малиновський П. В. Геоморфологічна будова басейну річки Случ та її еволюція. – Дисертація, ОНУ імені І. І. Мечникова, 2016.
36. Мельник О. П. Річка Случ: особливості річкових процесів та антропогенний вплив. – К.: Географія, 2016.
37. Мельник О. С. Геоморфологічні особливості долини річки Случ в межах Рівненської області. // Український гідрологічний журнал, 2021.
38. Мельничук С. В. Сучасні руслові процеси та їхній вплив на ерозію у басейні річки Случ. // Український географічний журнал, 2019.
39. Миколаєнко В. П. Геоморфологічна будова долини річки Случ: сучасний стан та перспективи розвитку. // Наукові праці з географії, 2017.
40. Національний атлас України. – К.: Видавництво Академії наук України, 2007.
41. Овчаренко А. Г. Геоморфологічна будова долин річок Волинського Полісся. // Український географічний журнал, 2020.
42. Олексієнко П. О. Методика польових досліджень річкових долин: приклад річки Случ. // Праці географічного товариства України, 2014.
43. Паляничко Л. В. Екологічні проблеми та стан водних ресурсів річки Случ. // Водні ресурси України, 2020.

44. Пашкевич М. В. Сучасний стан річкових систем України та їхнє майбутнє. // Екологія та суспільство, 2020.
45. Петровський В. А. Долини річок України: морфологія та динаміка. – К.: Інститут географії НАН України, 2006.
46. Погорілий В. О. Геологічна структура та її вплив на розвиток річкових долин України. – К.: Академія наук України, 2016.
47. Пономаренко І. С. Вплив антропогенної діяльності на геоморфологічну структуру річкових долин. // Екологічний вісник, 2015.
48. Прищепа Б. О. Рельєф України. – К.: Вища школа, 2001.
49. Сергієнко Л. М. Розвиток річкових долин та їхня геоморфологічна структура в умовах антропогенного впливу. // Український географічний журнал, 2014.
50. Стеценко О. О. Екологічна оцінка антропогенного впливу на річкові басейни. – Одеса: Одеський національний університет, 2012.
51. Стороженко А. В. Методи геоморфологічних досліджень річкових систем. – К.: Наукова думка, 2011.
52. Тарасов, В. В. Геоморфологічні особливості басейнів середніх річок України. // Вісник географії, 2016.
53. Тищенко В. С. Вплив геологічної структури на розвиток ерозійних процесів у долині річки Случ. // Праці Інституту географії, 2020.
54. Федоров Г. М. Річкові системи України: геоморфологічний аналіз. – Харків: Видавництво ХНУ, 2008.
55. Фещенко Т. О. Особливості геоморфологічної будови басейну річки Случ. – Дисертація, КНУ імені Тараса Шевченка, 2018.
56. Чуприна О. В. Гідрологічні та геоморфологічні особливості річки Случ у Житомирській області. // Географічні дослідження, 2020.
57. Шевченко Д. І. Географія та історія річкових долин Західної України. – Львів: Видавництво ЛНУ ім. І. Франка, 2012.
58. Шевченко І. В. Гідрологічні аспекти річки Случ та їхній вплив на геоморфологічну будову. // Гідрологічні дослідження, 2018.

59. Ярошенко І. С. Особливості розвитку геоморфологічних форм у річкових долинах Полісся. // Український географічний журнал, 2022.
60. Charlton R. Fundamentals of Fluvial Geomorphology. – Routledge, 2007.
61. Knighton D. Fluvial Forms and Processes: A New Perspective. – Hodder Education, 1998.
62. Richards K. S. Rivers: Form and Process in Alluvial Channels. – Oxford University Press, 1982.
63. Schumm S. A. The Fluvial System. – Wiley-Interscience, 1977.
64. Smith J. Fluvial Processes and River Geomorphology. – Cambridge University Press, 2010.